

<https://doi.org/10.61308/FCSY3243>

Конкурентоспособност на българския зеленчуков сектор на световния пазар

Диляна Митова

Институт по аграрна икономика – София, Селскостопанска академия – София,

E-mail: dilianamit@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8620-6517

Резюме: В зависимост от обхвата на понятието „конкурентоспособност“, то се използва често и в разнообразен контекст в икономическите изследвания, макар да липсва точна и общоприета дефиниция за това какво точно включва. В настоящото изследване е възприето конкурентоспособността да бъде разглеждана от гледна точка на пазарното представяне, използвайки разработената теоретична рамка за измерване на представянето на отделна държава или сектор от националната икономика, основана на дефиницията на канадската Група за конкурентоспособността: „Способността устойчиво да се печели и запазва пазарен дял“. В нея са заложили две концепции – за изменение на пазарния дял и формиране на печалба, за да бъде постигнато устойчиво във времето развитие.

Цел на настоящото изследване е да се направи оценка на конкурентоспособността на българския сектор „Зеленчукопроизводство“ на световния пазар, като се отбележи нейното изменение в динамичен аспект. В изследването конкретно е възприета разработената от Б. Иванов методология за изчисляване на съставен индекс на конкурентоспособността, съдържащ два основни компонента – производство и стойност.

Анализът показва мястото на българското зеленчукопроизводство в националното земеделие и на световния пазар на зеленчуци, динамиката и измененията, които рефлектират в конкурентоспособността на сектора през годините на членство в ЕС – 2007 – 2021 година.

Комплексната оценка на конкурентоспособността в сектора на зеленчуковите култури в България на световните пазари я определя като сравнително ниска. Получените резултати от изследването потвърждават и допълват оценката на конкурентоспособността на сектор „Зеленчукопроизводство“ в България, направена от други български изследователи.

Въпреки благоприятния климат и природни дадености у нас, както и на традициите ни в производството на зеленчуци, секторът влошава пазарните си позиции и динамиката на конкурентоспособността е по-скоро негативна. Изследването ясно показва, че България губи позиции в производството на зеленчуци, като същевременно се засилва зависимостта ѝ от вноса и външните цени. Зеленчукопроизводството е сред уязвимите сектори на българското селско стопанство, като трайните негативни тенденции на намаление на площите и производството се проектират в неспособността да се задоволяват потребителските нужди у нас от родно висококачествено производство.

Бъдещото развитие на сектора и повишаването на неговата конкурентоспособност ще зависи от множество фактори, в това число и от това доколко зеленчукопроизводителите ще могат да бъдат гъвкави и да се приспособят за постигане на новите екологосъобразни цели на политиката; доколко ще могат да отговорят на съвременните тенденции в земеделското производство – дигитализация, екологично/биологично земеделие, нови технологични решения.

Ключови думи: конкурентоспособност; индекс; продукцията от зеленчукопроизводството; пазарен дял; добавена стойност

Competitiveness of Bulgarian vegetable production in the world market

Dilyana Mitova

Institute of agricultural economics – Sofia, Agricultural academy – Sofia

E-mail: dilianamit@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8620-6517

Citation: Mitova, D. (2024). Competitiveness of Bulgarian vegetable production in the world market. *Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, 69(3), 34-59 (Bg).

Abstract: Depending on the scope of the concept of competitiveness, it is used in a variety of contexts in economic research, although there is a lack of a precise and generally accepted definition of what exactly it entails. In this study, competitiveness is considered from the point of view of market performance, using the developed theoretical framework for measuring the performance of an individual country or sector of the national economy, based on the definition of the Canadian Competitiveness Group: “The ability to sustainably win and maintain market share”. Two concepts are laid down in it – about the dynamics of market share and profit formation in order to achieve sustainable development over time.

The aim of the present study is to evaluate the competitiveness of the Bulgarian vegetable production sector on the world market, to clearly note its change in a dynamic aspect.

The research specifically adopted the methodology developed by B. Ivanov for calculating a composite index of competitiveness, containing two main components - production and value.

The analysis shows the place of Bulgarian vegetable production in the national agriculture and in the world vegetable market, the dynamics and changes that reflect in the competitiveness of the sector during the years of EU membership – 2007 – 2021.

The comprehensive assessment of the competitiveness of the vegetable crop sector in Bulgaria on world markets defines it as relatively low. The results obtained from the research confirm and complement the assessment of the competitiveness of the “Vegetable production” sector in Bulgaria, made by other Bulgarian researchers.

Despite the favorable climate and natural features in our country, as well as our traditions in the production of vegetables, the sector is deteriorating its market position and the dynamics of competitiveness are rather negative. The research clearly shows that Bulgaria is losing positions in the production of vegetables, while at the same time its dependence on imports and foreign prices is increasing. The sector of vegetable production is among the vulnerable sectors of the Bulgarian agriculture, as the permanent negative trends of reduction of areas and production are projected in the inability to meet consumer needs in our country from high-quality domestic production.

The future development of the sector and the increase of its competitiveness will depend on many factors, some of the most important of which are the extent to which vegetable producers will be able to be flexible and adapt to achieve the new environmental policy objectives; to what extent they will be able to respond to modern trends in agricultural production – digitalization, ecological/biological agriculture, new technological solutions.

Keywords: competitiveness; index; vegetable production; market share; added value

ВЪВЕДЕНИЕ

Българското земеделие показва динамика в развитието си през последните три десетилетия, като за различните сектори в селско-

то стопанство тази динамика е различна – за зърнените и техническите култури е положителна, докато за някои други сектори, в т.ч. и сектор „Зеленчукопроизводство“ – негативна.

Зеленчукопроизводството е сектор от растениевъдството, който изпитва сериозни затруднения у нас в новите условия след 1989 г., вследствие на отварянето на пазарите, откритата конкурентна среда и сравнително ниските средни добиви от хектар. В същото време нараства ролята на възможностите на производителите да разполагат с прогресивни технологии и иновативни решения, позволяващи им производство на повече продукция при нови условия и с по-високи качества, както и с по-добри ценови характеристики (Иванов, 2021). В света се наблюдава нарастващо търсене на директни продажби на пресни плодове и зеленчуци, което дава перспектива на по-малките производители, които могат да се приспособят по-бързо към промените в потребителското търсене.

По данни на FAO (2023), общото количество на произведената зеленчукова продукция в света през 2021 г. е 1,161 милиарда тона, което в стойностно изражение представлява почти 19% от растениевъдната продукция. Доматите, краставиците, пиперът, картофите, зелето и дините са основни зеленчукови култури, чийто дял в производството на световната зеленчукова продукция е 75%. Съответно произведените количества през 2021 г. са 189,1 млн. т. домати; 93,5 млн. т. краставици; 41,1 млн. т. пипер; 376,1 млн. т. картофи; 101,2 млн. т. дини и 71,7 млн. т. зеле. Те са избрани в настоящото изследване за референтни култури в зеленчукопроизводството.

В световен план произведените референтни зеленчуци през 2021 г. в стойност са 337 млн. \$US, като съответно доMATите са: 100 млн. \$US; краставиците – 55 млн. \$US; пиперът – 31 млн. \$US; картофите – 89 млн. \$US; зелето – 18 млн. \$US; дините – 43 млн. \$US. Както по количество произведени зеленчуци в тонове, така и в стойностно изражение, световното производство на гореспоменатите шест продукта расте. През 2007 г. референтните зеленчуци заемат 12,47% от общата растениевъдна продукция в света, а през 2021 г. близо 11% от общата растениевъдна продук-

ция в света по данни на FAOSTAT – т.е. има леко намаляване на техния дял.

През последните десет-петнадесет години международната търговия със зеленчуци расте. По данни на FAO (2023), световният износ на зеленчуци достига 73,6 млн. т. през 2021 г., което е с 54% повече от този през 2007 г. – 47,8 млн. т. Делът на доMATите в световния износ на зеленчуци е 7,3%, на краставиците – 2,8%, на картофите – 18,9%, на пипера – 5,4%, на дините – 7%, и на зелето – 3,4%. Основен фактор за нарастването на износа на тези зеленчуци е търсенето и конкретно нарастващото световно потребление – от 13,5 kg на 15,1 kg на глава от населението за периода 2007 – 2021 г.

Иванов и Димитрова (2018) определят увеличените доходи у нас и в света като един от факторите за увеличаване на търсенето и потреблението на качествени храни и особено на храни, осигуряващи здравословно хранене, каквито са зеленчуците, което от своя страна допринася за растеж на техния пазар.

Поради различното относително тегло на отделните произведени продукти от сектора на зеленчукопроизводството през отделните години е трудно да се проследи динамиката на общо произведеното количество зеленчуци у нас. Сравнения все пак могат да се приемат поради неголемите различия в производството за един сравнително недълъг период.

За България правят впечатление значителните разлики в зеленчукопроизводството през отделните години – от произведени близо 770 хил. тона през 2010 г. до 520 хил. тона през 2014 г., и ново издигане на ниво от 910 хил. тона през 2018 г.

В сравнение с производството преди 1989 г. продукцията от зеленчукопроизводството е намаляла около 2,5 – 3 пъти. Това развитие се дължи както (и предимно) на новото международно разделение на труда, така и на кризата в българското зеленчукопроизводство. Проблемите в страната са свързани с пазарната реализация, конкурентния натиск отвън, фрагментацията на стопанствата, трудностите с напояването и др. Тенденциите при пло-

щите и общото производство на зеленчуци показват значително колебание на засадените площи и в значителна степен на произведената продукция през периода.

Установено е, че у нас площите в зеленчукопроизводството силно се повлияват от целевото подпомагане (Иванов и Димитрова, 2018). Общите площи със зеленчуци за периода 2007 – 2018 г. се увеличават значително (благодарение на схемите за обвързано подпомагане на плодове и зеленчуци), като след това до 2021 г. се наблюдава спад. По данни на МЗХ засетите площи през 2021 г. със зеленчуци са около 1,7% от обработваемата земя у нас. Този показател е относително постоянен за целия период. За подобно развитие допринасят сериозните проблеми, дължащи се на пазарната реализация, сравнително дребния характер на производителите, външния натиск от едри и конкурентни фирми, липсата на трайни напоителни полета и недостатъчност на политиката за подпомагане на производителите.

Делът на зеленчукопроизводството в общата продукция от растениевъдството у нас също намалява – от 11,4% през 2010 г. на 8,8% през 2021 г.

Що се отнася до потреблението и търсенето на зеленчуци у нас на едно лице от домакинството, то показва сравнително големи изменения през отделните години – от 119,7 kg през 2010 г., 123,2 kg през 2013 г., 111 kg през 2017 г. и 120,3 kg през 2021 г. (Попов, 2023).

В момента в света се наблюдава стабилно нарастване не само на производството на разглежданите зеленчуци, но и на потреблението, като промяната на хранителните навици и преминаването постепенно към по-качествени продукти е сравнително последователно и за България (само при картофите и зелето се наблюдава намаление в потреблението). Балансът на производството и потреблението общо на зеленчуци в страната показва, че за периода 2010 – 2021 г. няма съществени изменения във вноса и износа, и в потреблението на зеленчуци в страната. Все пак може да се отбележи, че през 2016, 2017, 2018 и 2021 го-

дини производството и потреблението са се увеличили значително.

Значението на производството на зеленчукови култури както по отношение на заемани площи и производство, така и като дял от брутната продукция в земеделието, намалява в годините след присъединяването на България към Европейския съюз, което се дължи на множество и различни фактори. Доколкото обаче все пак това са традиционни култури, които осигуряват значителна и важна част от потреблението на населението ни, те са иманентно вкоренени в хранителната диета на българина, а също така осигуряват и част от суровините за хранително-вкусовата промишленост и съответна заетост на работна ръка. Ето защо те ще останат като необходими култури в българското земеделие и в бъдеще.

Цел на настоящото изследване е да се направи оценка на конкурентоспособността на българския сектор „Зеленчукопроизводство“ на световния пазар, като се отбележи нейното изменение в динамичен аспект.

Така направената оценка следва да даде картина на състоянието и развитието на производството на български зеленчуци, като се сравни с тенденциите в световното такова, в производствената и стойностната компонента на конкурентоспособността. Оценката на конкурентоспособността може да се квантифицира и да се представи като индекс, който взима под внимание картината в сектора на зеленчукопроизводството, представен от избрани основни зеленчукови култури, а именно: домати, краставици, пипер, зеле, картофи и дини, които заемат около 65% от площите и производството у нас, и са доминиращи в потреблението от населението.

МЕТОДИЧЕСКИ ПОДХОД

За да се анализира развитието на секторите, може да се използват различни подходи и методи. Един от съществените елементи на анализа, показващ състоянието и динамиката

в развитието на отделните сектори, е изчисляването на индекса на конкурентоспособност.

Понятието „конкурентоспособност“ се използва често и в разнообразен контекст, макар да липсва точна и общоприета дефиниция за това какво точно включва. За определянето му основна отправна точка е какво се влага в неговия обхват и широтата, която се включва при разглеждането на този термин.

Понятието „конкурентоспособност“ се базира на множество икономически теории например: теорията на Адам Смит за основните фактори на производството – земя, капитал, труд и предприемачество; теорията на Дейвид Рикардо за конкурентното предимство; Робърт Солоу, изучаващ основните фактори за растежа на американската икономика през 20 век; Николас Негропонте, (Negroponte, N., 1995), според който знанията са ключов елемент от конкурентоспособността и много други (Георгиева, Т. et al., 2014).

През 1990 г. Харвардският професор Майкъл Портьър в книгата си „Конкурентното предимство на нациите“ обединява голяма част от тези идеи и създава така наречения „диамант на конкурентоспособността“ (Porter, M., 1990), добавяйки фактори като „фирмени/правителствени стратегии; условията на търсене на определен продукт; индустриите, които са свързани или участват индиректно в производството; основни фактори, като човешки ресурси, знания, наличие на капитал и инфраструктура (Георгиева, Т. et al., 2014). От различни международни институции са разработени и се използват методики за изчисляване на индекси или коефициенти на конкурентоспособност, които се базират на използване на различен брой и разнородни по своята същност индикатори – способност за справяне с международна конкуренция, производителност и др. Латрюфе (Latruffe, L., 2010) изразява становище, че конкурентоспособността в аграрното производство може да се дефинира като „способността да си успешен, когато се изправиш пред конкуренция“.

В статичен аспект конкурентоспособността може да се разглежда като „способност-

та на земеделските сектори и производства в България да запазват и разширяват своя местен и национален пазарен дял, и да поддържат, и увеличават добавената стойност на продукцията си в национален и световен мащаб” (Иванов, 2021). Разбирана така, за целите на изследването, конкурентоспособност е как българският сектор на зеленчукопроизводството изглежда по отношение на зеленчукопроизводството в световен мащаб – в аспекти производство, стойност, потребление.

За целите на настоящото изследване (което е част от проект „Конкурентоспособност на земеделието и жизнеспособност на селските райони“, разработван от колектив с р-л Б. Иванов в ИАИ през 2023 – 2024 г.) е възприето конкурентоспособността да бъде разглеждана от гледна точка на пазарното представяне, използвайки разработената от Martin et al. (1991) теоретична рамка за измерване на представянето на отделна държава или сектор от националната икономика, основана на дефиницията на канадската Група за конкурентоспособността: „Способността устойчиво да се печели и запазва пазарен дял”. В нея са заложени две концепции – за изменение на пазарния дял и формиране на печалба, за да бъде постигнато устойчиво във времето развитие“ (Иванов, Б. et al., 2019).

Тази концепция предполага да се направи комплексна оценка на конкурентоспособността на различни подотрасли и сектори на селското стопанство, като се вземат под внимание както производственият, така и стойностният аспект. Пазарният дял е количествено представяне на даден сектор на вътрешния и международните пазари, докато „брутната стойност на произведената продукция обвързва това представяне с постигнатите икономически резултати“ (Иванов и Стойчев, 2017). Така определена, конкурентоспособността на земеделието може да бъде представена като резултативна величина, което от своя страна позволява да се изведе и приложи индексен метод за измерване, чрез който именно се реализира и квантифицирането на измерването на пазарната конкурентоспо-

собност. Представеният индекс на конкурентоспособност е разработен от Иванов (2016), апробиран от Иванов и Стойчев (2017), и развит от Иванов et al. (2019) и Иванов (2021). Характерно за този метод на изчисление е, че конкурентоспособността се представя на човек от населението (позволяваща относителна съпоставимост), като се използват показатели за производство, потребление, търговия, стойност на произведената продукция в национален и световен мащаб.

Т.е. в нашето изследване конкретно е възприета разработената от Б. Иванов методология за комплексна оценка, съчетаваща „производствената и стойностната страна на конкурентоспособността“, като оценката на конкурентоспособността на българския сектор „Зеленчукопроизводство“ се основава на изчисляването на съставен индекс на конкурентоспособността на секторните производства.

По тази методика се измерва пазарната конкурентоспособност по 2 компонента – производство и добавена стойност, или още производствена и стойностна компонента.

► Производственият компонент дава дела на местното производство на продукта във вътрешното потребление и към световното производство и потребление. Производството и потреблението са претеглени към броя на населението за улесняване на сравнението на резултатите по различни признаци. Трудно е да се установи с точност размерът на запасите от различни продукти в световен мащаб, затова се прави допускание, че такива не се формират и че световното производство е равно на световното потребление. Проследява се делът на местното производство на съответния продукт във вътрешното и световното потребление, като има два варианта, зависещи от това дали страната се самозадоволява или не с този продукт, и съответно формулите са различни.

Обхватът на този компонент на индекса (производство – потребление) е от 0 до 1: когато липсва местно производство – 0; когато националното производство е единствено в света – 1. Когато се изчисляват показатели-

те за световното производство и потребление, за да се отчете българското участие в обеми, от световното производство, се вади българското, а за потреблението – редуцираното с българските обеми световно производство, се разделя на броя на редуцираното с населението на България световно население. Производственият компонент има 2 варианта – в зависимост от нивото на самозадоволяване на страната.

► Стойностният компонент представя изменението на brutната стойност на българската продукция в съответния сектор, отчита равнищата на човек от населението у нас към тези в света и се изчислява като съотношение от дела на brutната стойност на производството в националния сектор на човек от населението към сбора на горепосоченото и на дела от brutната стойност на производството на съответния продукт в света, на човек от населението, като се стъпва на износните цени на съответните продукти у нас и в света. Това от своя страна визира както производството, така и добавената по веригата стойност. Колкото тази стойност е по-голяма, толкова е по-висока конкурентоспособността.

► Съставен индекс на конкурентоспособност – приема се, че съставният индекс на конкурентоспособността се изчислява като средно аритметично между двата компонента – производственият и стойностният, които имат еднакво значение и тежести (Иванов и Стойчев, 2017; Иванов, 2019; Иванов, 2021). Той може да приема стойности от 0 до 1 (както и двете му компоненти – производствената и стойностната).

Когато изследването се прави за 1 продукт, изчисляването на съставния индекс следва логиката на средноаритметичното. В настоящото изследване се разглежда сектор „Зеленчукопроизводство“, като са взети за представителни няколко най-важни по площ и производство продукта, а именно домати, краставици, пипер, картофи, зеле и дини. Ето защо е необходимо изчисленията да се приведат във вид като за 1 продукт (производство) – с цел различните продукти (култури) да

се приравнят към единна база. Разработената методология е възприела това да се прави чрез претегляне на стойностите на българското производство на човек от населението и на българското и световното потребление на човек от населението въз основа на получена средна единична стойност на всяка една от избраните шест култури. Сборът от претеглящите фактори на всички шест избрани култури не трябва да е по-голям от 1. След претеглянето индексът на конкурентоспособност (за избраните референтни зеленчуци) се изчислява като за приравнен към един продукт от групата на зеленчуците.

Резултатите за индекса на конкурентоспособност се интерпретират, като се приема съответна скала за стойност на индекса:

До 0,2 – неконкурентно равнище на сектора на съответния пазар;

0,21 – 0,45 – ниска и незадоволителна конкурентоспособност;

0,46 – 0,55 – средна и задоволителна конкурентоспособност;

0,56 – 0,80 – много добра и висока конкурентоспособност;

над 0,81 – отлична оценка и отлично равнище на конкурентоспособност на съответния изследван сектор към съответния пазар.

Изследването на конкурентоспособността по така представената методология – чрез изчисляване на индекс на конкурентоспособност, може да се прилага за различни сектори, като дава възможност за сравнение между тях и за проследяване на промените.

На база на така разработената методология за оценка на конкурентоспособността е направена оценка на сектор „Зеленчуци“, като сравнението е към световния пазар.

Имайки предвид мястото и дела на отделните култури в родното и в световното производство, потребление и търговия със зеленчуци, анализът е направен за шест зеленчукови култури – домати, краставици, пипер, картофи, зеле и дини, за които страната ни е нетен вносител. Изследването обхваща периода след присъединяването на страната ни към ЕС, а именно 2007 – 2021 г.

При изчисляване на индекса са използвани данни от статистиката на Организацията за храни и селско стопанство към Обединените нации (FAOSTAT), от Агростатистика (МЗХ), данни за международна търговия със зеленчуци от Международния търговски център (ИТС) и др.

РЕЗУЛТАТИ ОТ АНАЛИЗА НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА СЕКТОР „ЗЕЛЕНЧУЦИ“

Този анализ показва мястото на българското зеленчукопроизводство на световния пазар, динамиката и измененията, които рефлектират в конкурентоспособността през годините на членство в ЕС – 2007 – 2021 година. Изчисляването на равнищата на конкурентоспособност в зеленчукопроизводството се прави на база на данните за националното и световното производство, както и на потреблението.

Зеленчукопроизводството в България (на открити и закрити площи) е сектор, който претърпя радикални промени през последните три декади, вследствие на настъпилите икономически и политически промени. От сектор, който е формирал 10 – 15% от брутна селскостопанска продукция преди прехода (1989 г.), той достига равнища значително под 10% през последните години.

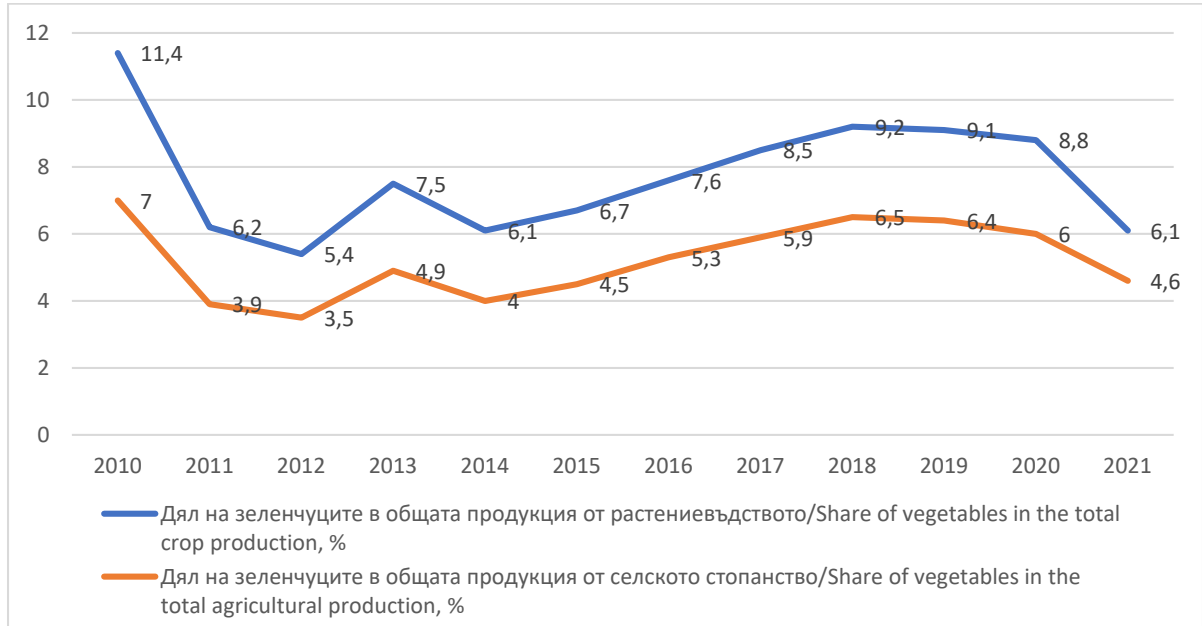
Основно у нас се отглеждат домати, пипер, краставици, картофи, лук, зеле, дини и пъпешки, и др.

За целите на изследването за оценка на конкурентоспособността на зеленчукопроизводството са избрани няколко култури, чиито площи и съответно произведена продукция са относително най-големи в сектора, а също така и са най-потребяваните у нас.

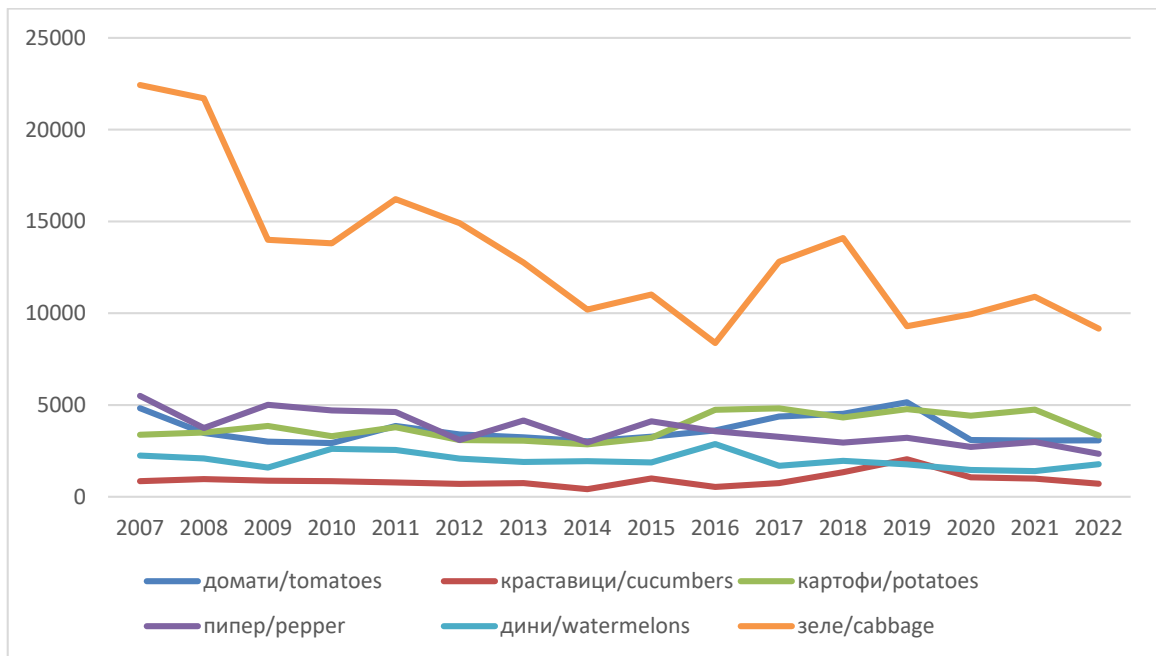
Това са именно домати, краставиците, пиперът, картофите, зелето и дините. Тези култури са приети като референтни при зеленчуците. Логиката за избор на няколко референтни култури като база при изследването на конкурентоспособността на зеленчукопро-

изводството е, че групата зеленчуци е много голяма, и по-важното – много разнообразна. Наред с основните зеленчуци (домати, крас-

тавици, пипер и др.) съществуват и групите на плодови зеленчуци, листни зеленчуци, кореноплодни зеленчуци, бобови и т.н. Много е

Фиг. 1. Дял на зеленчуците в общата продукция от растениевъдството и от селското стопанство, %
 Fig. 1. Share of vegetables in the total crop production and of the total agricultural production, %
 Източник: Евростат и собствени изчисления./Source: Eurostat and own calculations.

Фиг. 2. Основни площи с избраните зеленчуци в България, ха
 Fig. 2. Main areas with the selected vegetables in Bulgaria, ha
 Източник: ФАО./Source: FAOSTAT database.

сложно и трудно да се намери един общ еквивалент, който да позволи на изследователя да ги сравни. Ето защо са избрани горепосочените шест култури – поради факта, че заемат 65% от общите площи в зеленчукопроизводството (достатъчно представителна площ) и са традиционно употребявани у нас. От друга страна, те са едни от най-произвежданите и в световен мащаб (особено домати), което позволява да се направи сравнение със световните тенденции.

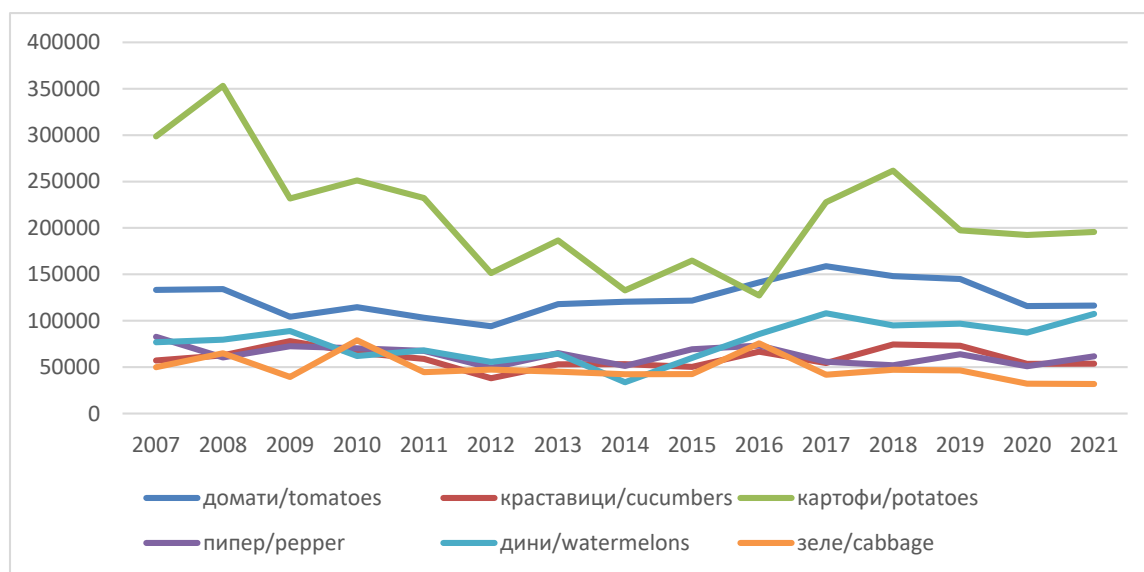
Почти за всички от избраните референтни култури може да се каже, че през последните 15 години площите им у нас се променят нестабилно, като до 2017 – 2018/19 година има едно забележимо нарастване, а след това – задържане или дори намаляване, макар то да не е фрапиращо, с изключение на картофите, при които площите намаляват наполовина.

Доматите са традиционна култура за българското зеленчукопроизводство, която е и най-отглеждана у нас. От 4828 ha през 2007 г., през 2021 г. площите с домати са 3070 ha, или намаляват с 36%, но производството се запазва почти на същото равнище (благодарение на

подобри технологии и увеличени добиви). Така през 2007 г. са били произведени 133188 тона домати, а през 2021 г. – 116420 тона.

Краставиците и дините в общи линии запазват своите площи за периода, но картофите и пиперът ги намаляват наполовина: картофите от 22427 ha през 2007 г. на 10900 ha през 2021 г.; пиперът от 5497 ha на 2340 ha; зелето от 2246 на 1400 ha, като съответно намалява и производството на тези продукти. Единствено при дините има отчетено увеличение в производството.

По отношение на производството, за повечето култури съществуват условия, с изключение на напояването. Внедряването на новости в производството също е основен проблем. Очаква се умерено повишение на производството на зеле, на домати, краставици, дини и пъпеши. При пипера може да се очаква засилена конкуренция от страна на Турция, дължаща се на липсата на подготвени за напояване полета, и липсата, или излишъка на пазарно търсене у нас. Увеличение на площите, особено с пипер, е възможно само при развитие на оранжерийното производство.

Фиг. 3. Годишно производство от избраните зеленчуци в България, тона
Fig. 3. Annual production of the selected vegetables in Bulgaria, tons

Източник: ФАО./Source: FAOSTAT database.

Средните добиви от зеленчукопроизводството в България са сравнително ниски – около 65% спрямо добивите в развитите европейски държави. Основната причина за това е разпокъсаното и сравнително дребно производство, неспособно да постигне по-висока производителност. Това е и причината да не се внедряват нови машини и методи за работа. Оранжерийната площ в страната през 2021 г. заема малка част от производството на зеленчуци – около 900 ha. Обзавеждането на нормална площ изисква големи инвестиции и освен това застъпващи се култури – производство, което неизбежно носи големи разходи за отопление. Независимо от обстоятелството, че оранжериите имат предимството, че доставят продукцията в пряко състояние, тяхното бъдеще е сравнително скромно.

В сектора на вноса и износа българското зеленчукопроизводство се явява като нетен вносител. През 2021 г. страната е внесла зеленчуци на стойност 290 млн. евро, а е изнесла за 185 млн. евро. Страната е нетен вноси-

тел на домати, краставици, пипер и картофи, и нетен износител на дини и пъпеши.

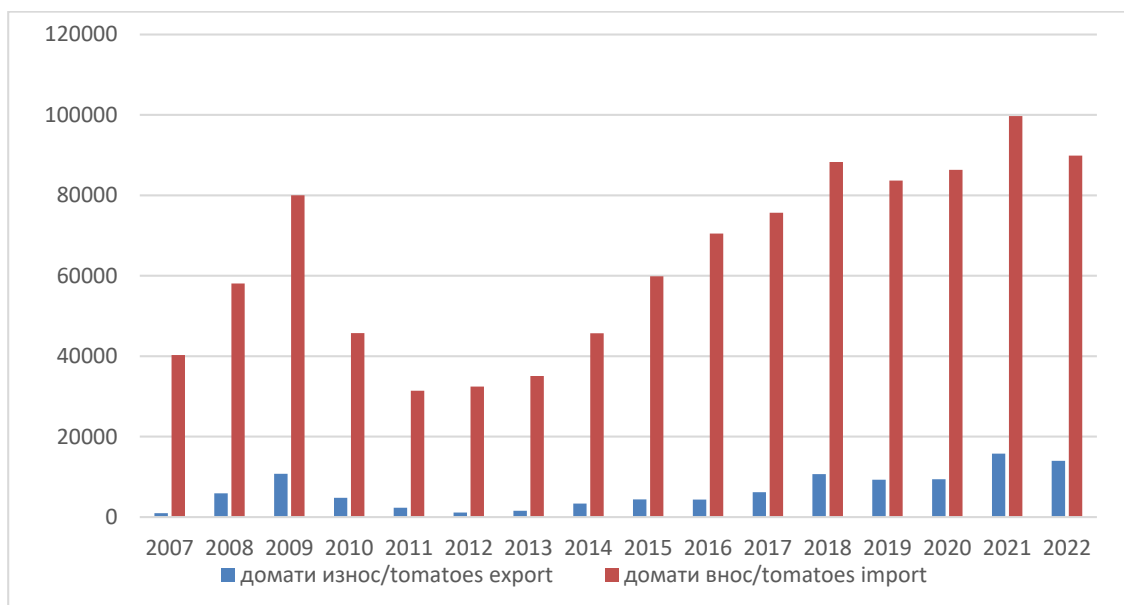
Отрицателното търговско салдо на България по отношение на избраните зеленчуци добре се илюстрира с графиката за домати (подобна е ситуацията и с останалите зеленчуци от референтната група).

Разликата във внесените и изнесени количества зеленчуци в и от България може да се проследи от следващите две графики.

За износа на изследваните зеленчуци трябва да се отбележи сравнително бавното му, не винаги равномерно увеличаване – от 10963 тона през 2007 г. на 49369 тона през 2021 г. и от 16991 хил. \$US на 58875 хил. \$US.

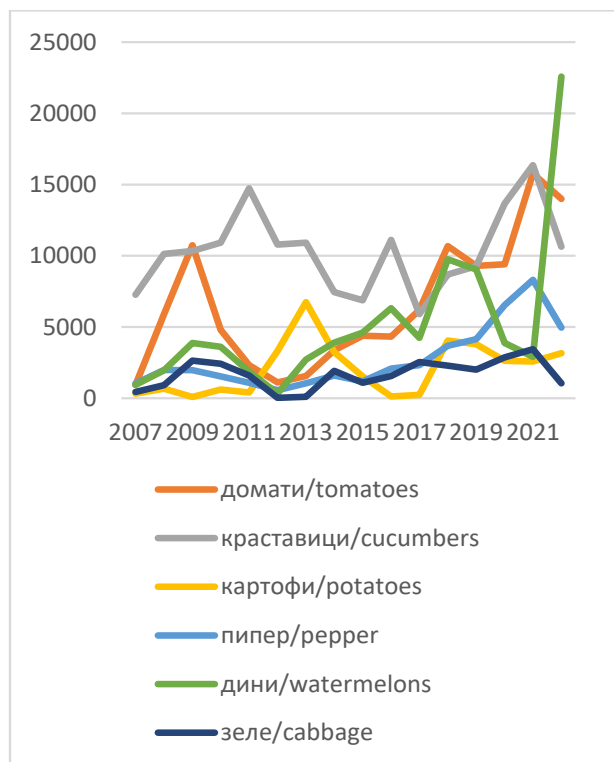
Вносът на избраните зеленчуци в страната нараства забележимо за периода (удвоява се) – от 138309 тона през 2007 г. на 270226 тона през 2021 г.

Слабото увеличение на износа не може да компенсира доста по-голямото увеличение на вноса. В резултат на различните темпове на динамика на растеж, България остава нетен вносител на зеленчуци.

Фиг. 4. Износ и внос на домати, България, тона
Fig. 4. Export and import of tomatoes, Bulgaria, tons

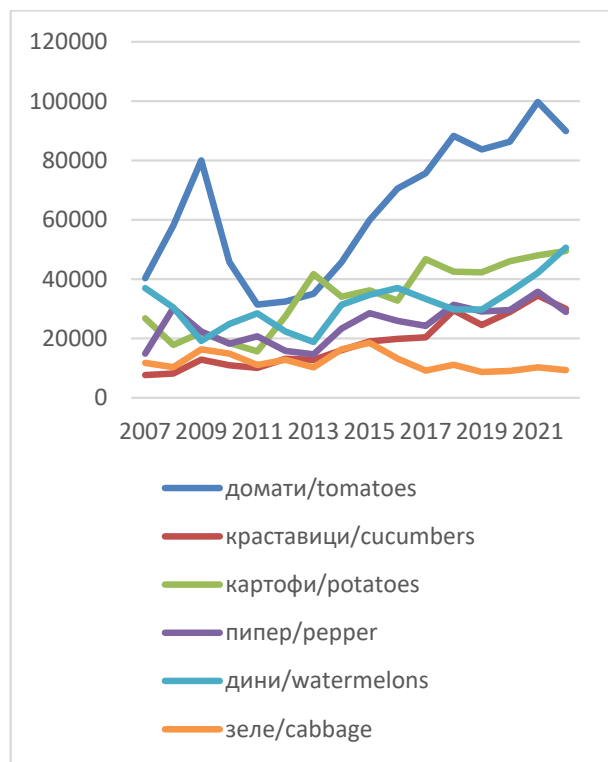
Източник: База данни на международния търговски център./
Source: International Trade Center (ITC) database.

Фиг. 5. Износ на избраните зеленчуци от България, тона

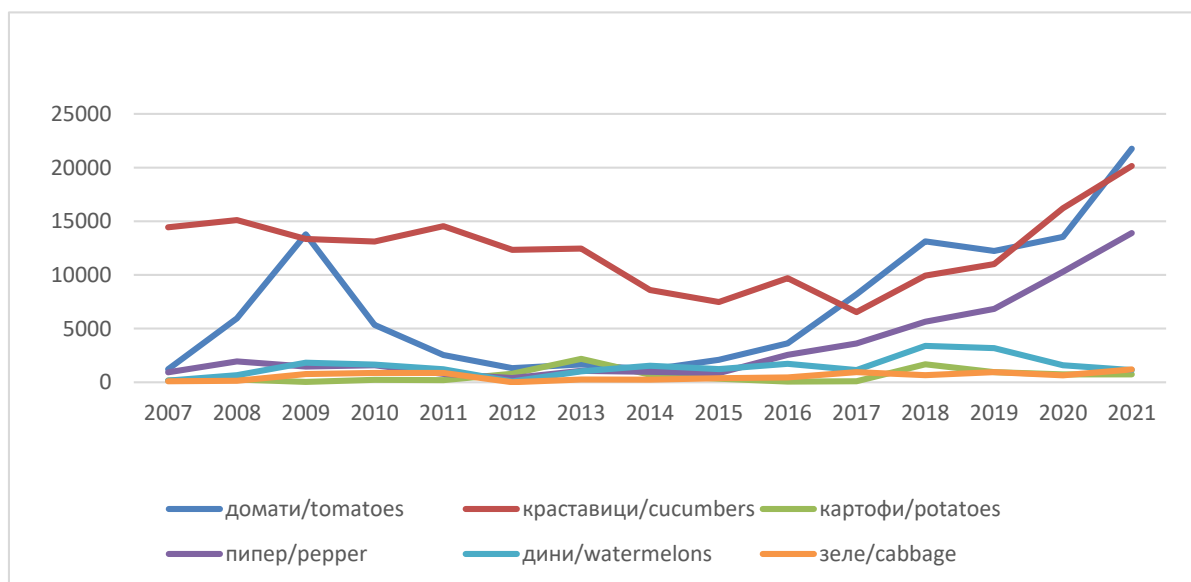
Fig. 5. Export of selected vegetables from Bulgaria, tons

Източник: База данни на международния търговски център./Source: International Trade Center (ITC).

Фиг. 6. Внос на избраните зеленчуци в България, тона

Fig. 6. Import of the selected vegetables in Bulgaria, tons

Фиг. 7. Износ на избраните зеленчуци от БГ, хил. \$US

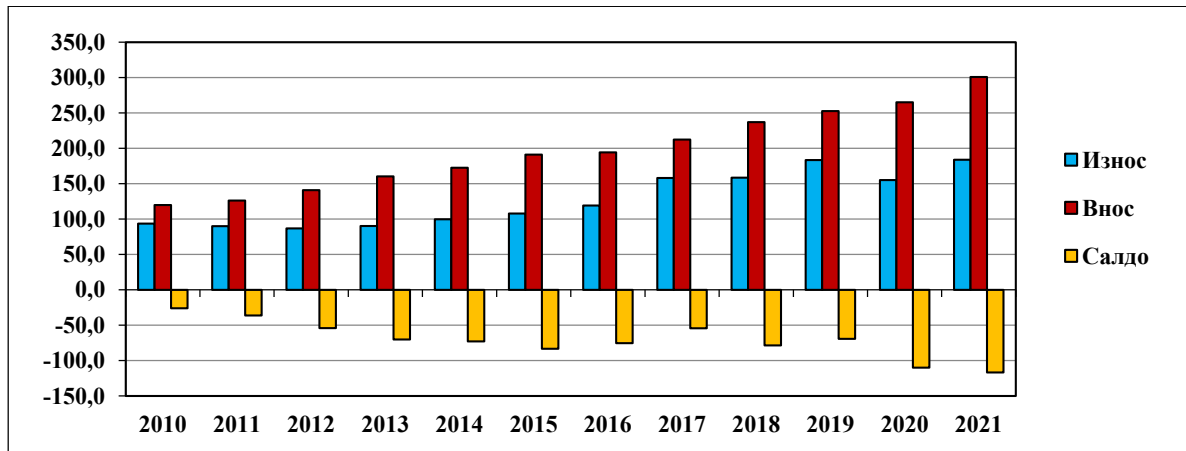
Fig. 7. Export of selected vegetables from BG, thousand US\$ to Bulgaria, tons

Източник: База данни на международния търговски център./Source: International Trade Center (ITC) database.

Прегледът на световното производство на зеленчуци през последните няколко години недвусмислено показва, че по произведени количества първенство държат домати – за 2021 г. 189 млн. т.; краставиците – 94 млн. т.; зеле – 71 млн. т.; пипер – 41 млн. т.; от плодо-

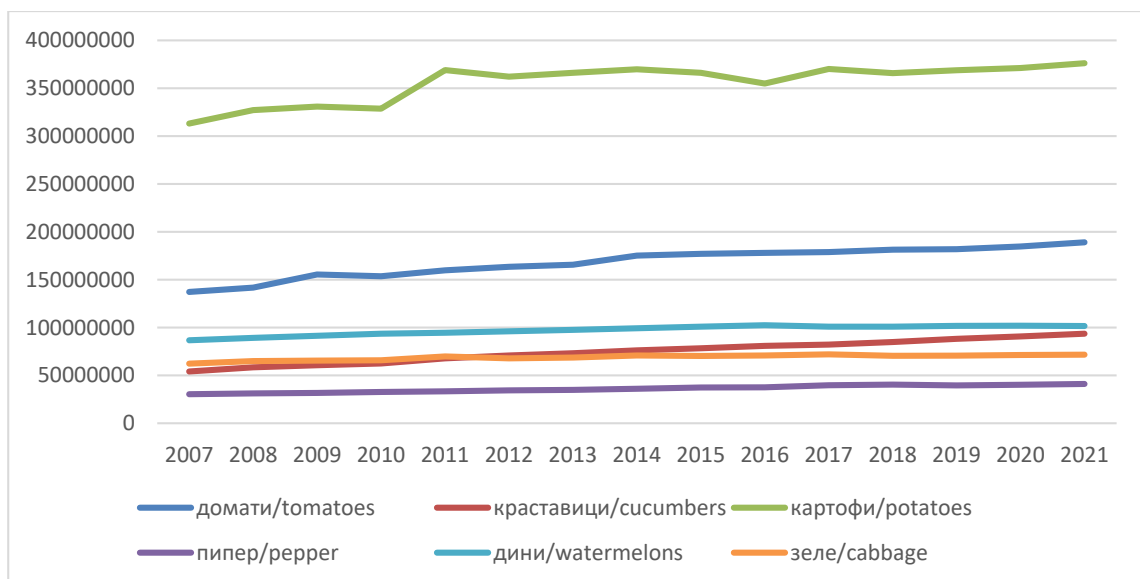
вите зеленчуци (дините) – 102 млн. т.; от кореноплодните (картофите) – 376 млн. т.

Световното производство на домати през 2021 г. нараства с 38% спрямо 2007 г.; на краставици – със 73%; на пипер – с 35%; на зеле – с 62%; на картофи – с 20%; на дини – със

Фиг. 8. Баланс на външната търговия на страната със зеленчуци, млн. евро
 Fig. 8. Balance of foreign trade of the country with vegetables, million euros

Източник: Заимствано от „Състояние и прогноза за развитие на зеленчукопроизводството до 2027 г., проф. д-р Румен Попов, с. 33. Във: Възможни сценарии за развитие на българското земеделие и селските райони до 2027 година, ИАИ, ISBN 978-954-8612-43-2, София, 2023 г., по данни на Евростат и собствени изчисления./Source: Eurostat and own calculations.

Фиг. 9. Световно производство на избраните зеленчуци, тона
 Fig. 9. World production of selected vegetables, tons

Източник: ФАО./Source: FAOSTAT database.

17%, а в стойност – при домати с 45%; при краставиците и дините – повече от 3 пъти; при картофите – с 27%; при пипера – с 51%; при зелето – само с 5%. Основни страни производители на домати са Китай, Индия и Турция; на краставици – Китай; на пипер – Китай, Турция и Мексико.

Световният износ на избраните шест продукта също бележи нарастване за разглеждания период – както в натура, така и в стойност.

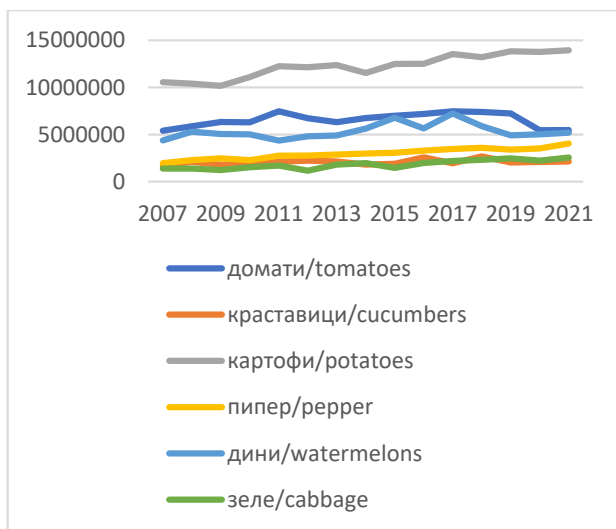
Стойността на световния износ на домати – от 6822355 хил. US\$ през 2007 г. достига до 10986422 хил. US\$ през 2021 г.; на краставици – от 1919144 хил. US\$ на 3185757 хил. US\$; на пипер – от 3451072 хил. US\$ на 6608122 хил. US\$ (почти се удвоява); на зелето се увеличава 2,5 пъти; на дините – 2,3 пъти.

Каква е ситуацията по отношение на производството на глава от населението и на потреблението у нас и в света?

Данните показват, че в България производството на глава от населението за периода 2007 – 2021 г. се е задържало почти на едно и

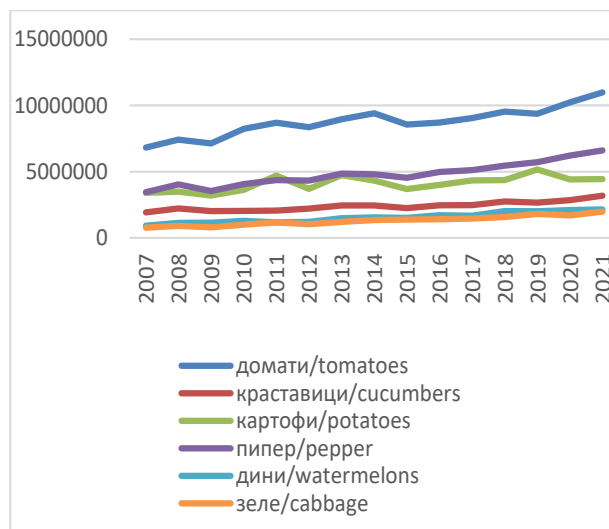
също равнище за домати (17 kg), краставиците (8 kg), пипера (9 – 10 kg) и зелето (5 – 6 kg); за дините се е увеличило от 10 на 15 kg, докато за картофите е намаляло от 39 на 28 kg. За света данните показват, че производството на глава от населението за периода 2007 – 2021 г. се е увеличило: за домати от 20 на 24 kg; за пипера от 4,5 на 5,2 kg; за краставиците от 8 на почти 12 kg и за картофите от 46,6 на 47,6 kg, а за дините и зелето се е задържало на почти същите равнища.

Трябва да се отбележи, че при пипера България показва сравнително по-висока конкурентоспособност при производството – за 2021 г. е 9 kg на човек от населението към 5,2 kg в света, като това съотношение повече или по-малко е такова за целия изследван период. При дините по-доброто представяне на България спрямо световните показатели не е толкова забележително, но все пак има такова – 15,7 kg у нас към 12,8 в света. Най-ниски са показателите за производство на картофи на човек от населението – у нас – 28,6 kg, спрямо този за света – 47,6

Фиг. 10. Световен износ на избраните зеленчуци, тона

Fig. 10. World export of selected vegetables, tons

Фиг. 11. Световен износ на избраните зеленчуци, 1000 USD

Fig. 11. World Export of the selected vegetables, 1000 USD

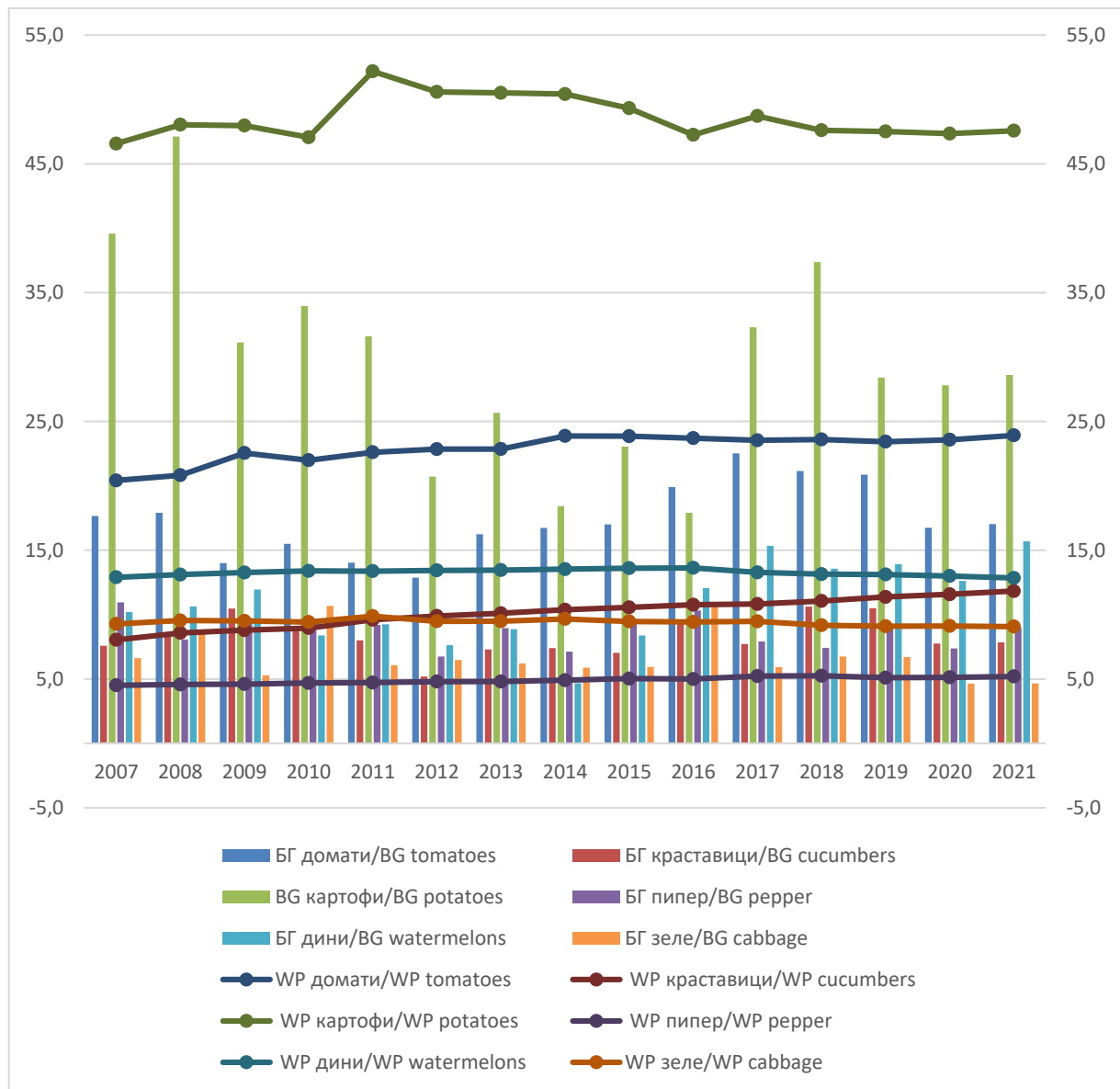
Източник: База данни на международния търговски център./

Source: International Trade Center (ITC) database.

kg, както и за зелето – 4,7 kg у нас, спрямо 9,1 kg в света.

Съпоставката на данните, илюстрирани на фигурата по-долу, потвърждава сравнителните предимства, които притежава страната ни по отношение на производството на пипер и дини, макар че само при пипера количеството на добитата продукция от пипер

на глава от населението в България през годините превишава 2 пъти средното за света, докато при дините разликите не са толкова отчетливо големи. При домати, краставиците, зелето и картофите, в отличие от картината при пипера, съотношението между обема на продукцията на глава от населението, изчислен на национално и световно

Фиг. 12. Годишно производство на зеленчуци от избраните култури в България и света за 2007 – 2021 г., kg/човек от населението

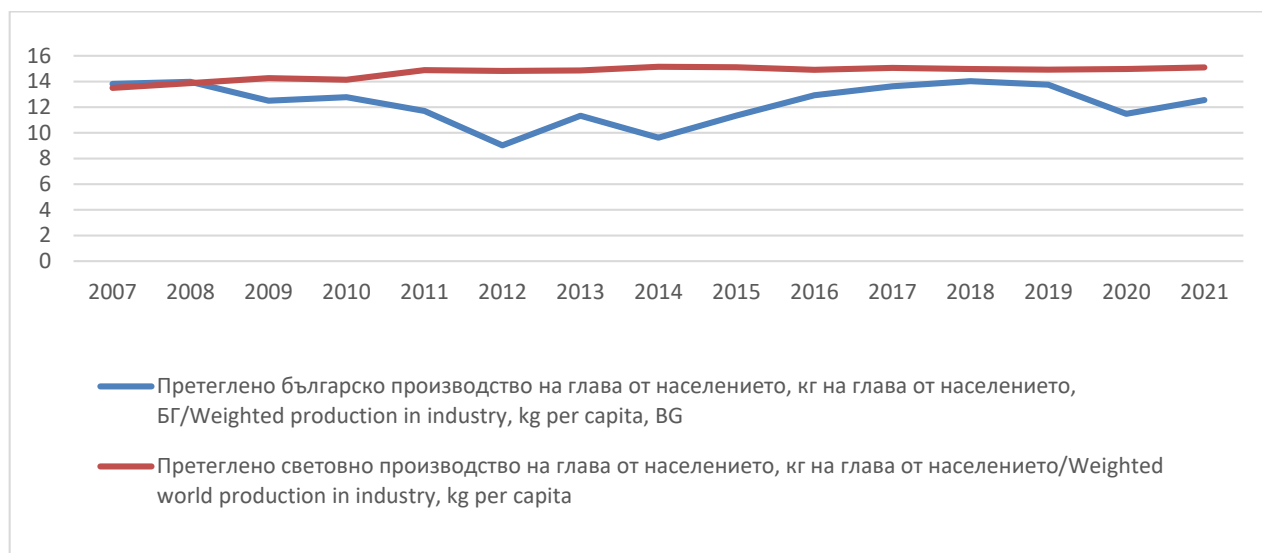
Fig. 12. Annual production of vegetables from selected crops in Bulgaria and the world for 2007 – 2021, kg/capita

Източник: Собствени изчисления по данни на FAO./Source: Own calculations (FAOSTAT database).

равнище, не е в полза на българското производство.

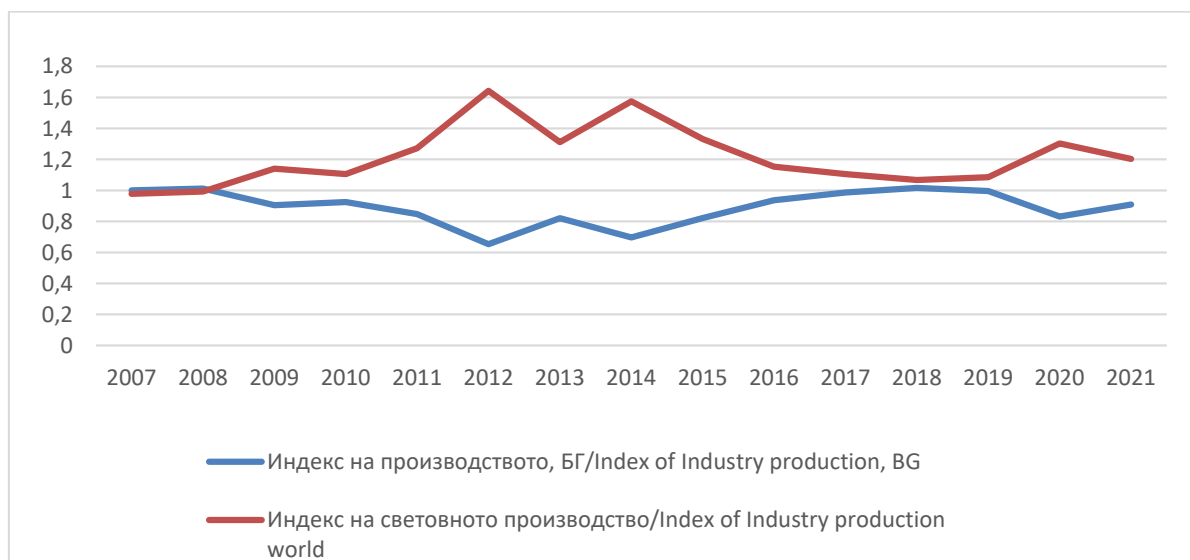
Претеглен (за шестте култури) този индикатор за България показва относително неголяма промяна – от 13,8 kg през 2007 г. на 12,5

kg през 2021 г., със спадове през 2012 – 2014 г., и е относително съизмерим със същия индикатор за света. Все пак е необходимо да се отбележи, че тръгвайки от една и съща база – около 13-14 kg, у нас те намаляват на 12,5 kg,

Фиг. 13. Претеглено производство на избрани зеленчуци на глава от населението, kg
Fig. 13. Weighted production of selected vegetables per capita, kg

Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

Фиг. 14. Индекс на производство на избраните зеленчуци
Fig. 14. Production index of selected vegetables

Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./
Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

докато в световен план стигат до малко над 15 kg.

Претегленото количество на производството на зеленчуци на човек от населението в България превишава, макар и минимално, претегленото средно за света за 2007 и 2008 г., докато през останалите години, след 2008 г., българското претеглено производство на зеленчуци на глава от населението е под световното.

Съответно индексът на производство на избраните зеленчуци за България и за света е различен (както се вижда от следващата графика), като през някои години разликата е значителна (2012 – 2014 г.).

Предвижданията за потреблението на зеленчуци в България се разглеждат като производни от доходите, цените и предпочитанията. Гражданите на България се нареждат на последните места по консумация на пресни плодове и зеленчуци в ЕС, като причината за това са доходите и културно-образователния ценз. Постепенното изравняване на жизненото равнище у нас с останалите страни от

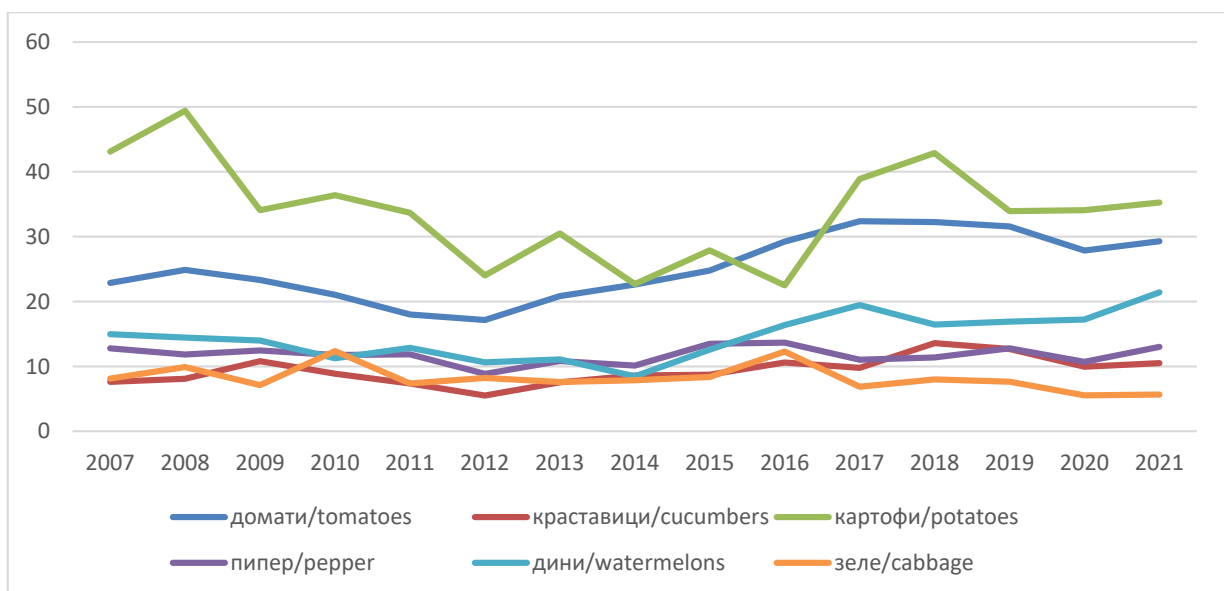
ЕС неизбежно ще доведе до засилване на потреблението на зеленчуци, с пренасочването към търговските канали, предимно на пресни плодове.

Потреблението на зеленчуци за преработка показва постоянен характер и признаци на стабилизиране. Намалването на домашното производство и високите цени през зимата стимулира увеличаване на консервното производство. В същото време недостигът на местна суровина за преработка запазва зависимостта на сектора от вноса.

Потреблението на избраните зеленчуци у нас може да се проследи на следващата фигура.

Консумацията на домати на глава от населението нараства от 22 на 29 kg за периода; на краставици от 7,6 на 10,5 kg; на дини от 15 на 21 kg; на картофи намалява от 43 на 35 kg, и на зеле от 8 на 5,5 kg; на пипер запазва стойностите си – от 12,8 на 13 kg.

Следвайки методологията на изследването, когато се претегли консумацията на човек от населението за шестте избрани продукта,

Фиг. 15. Годишно потребление на избраните зеленчуци в БГ, kg/човек от населението
Fig. 15. Annual consumption of selected vegetables in Bulgaria, kg/person of the population

Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./
Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

се вижда, че претегленото количество на потреблението на избраните зеленчуци на глава от населението у нас превишава същото в световен план през повечето години от изследвания период, с изключение на 2011 – 2014 г., вероятно под влияние на комплекс от фактори, свързани с конюнктурата на вътрешния и международния пазар на зеленчуци и с промени в годишния обем на производството.

По-високите стойности на потреблението на зеленчуци на човек от населението у нас спрямо световното потребление биха могли да се обяснят с традиционната хранителна диета на българина, в която зеленчуците имат голям дял и са неизменна съставка от трапезата им, както и с тенденциите в здравословното хранене.

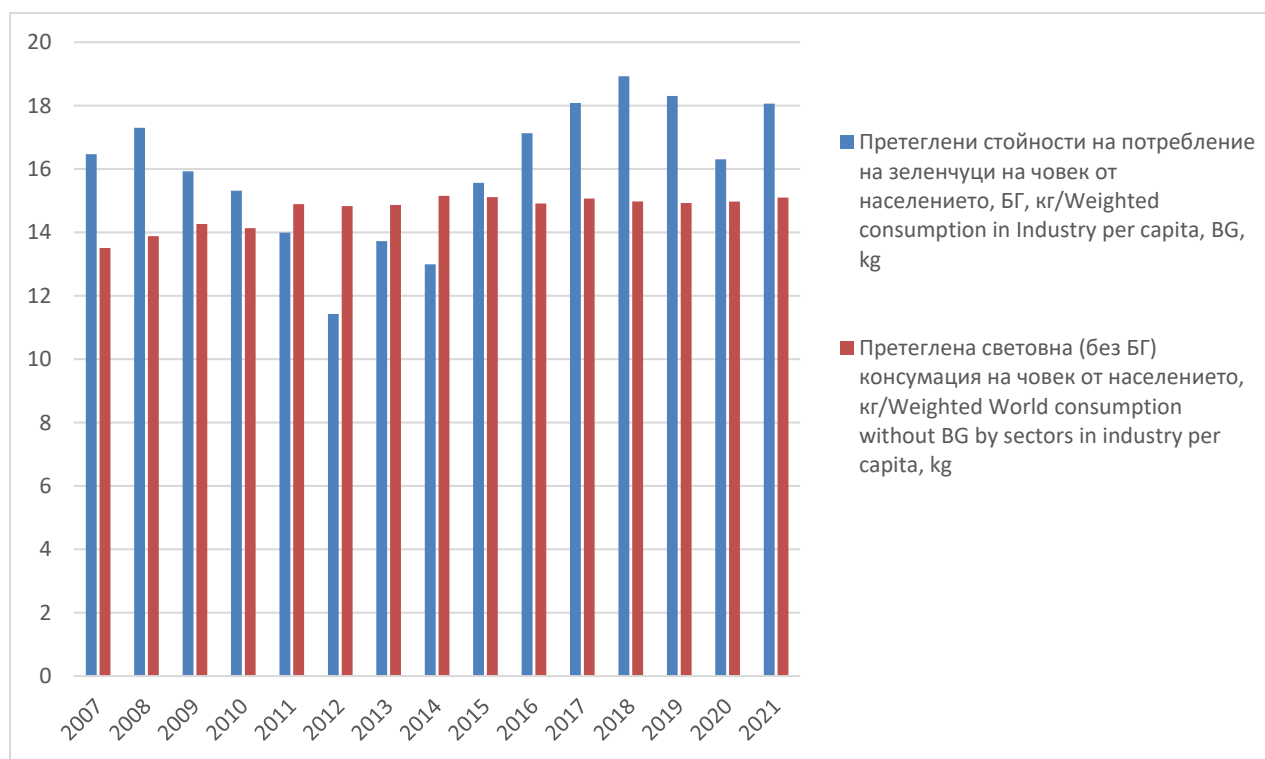
По отношение на стойностната компонента на конкурентоспособността ще бъдат раз-

гледани ценовите аспекти на производство и на износ на съответната продукция, като ще бъдат съпоставени ценовите равнища у нас и в света.

Цените на зеленчуците имат изразена сезонност с летен минимум и зимен максимум. Поради големия процент на вносните стоки в търговската мрежа, те играят определяща роля, особено при зимните стоки.

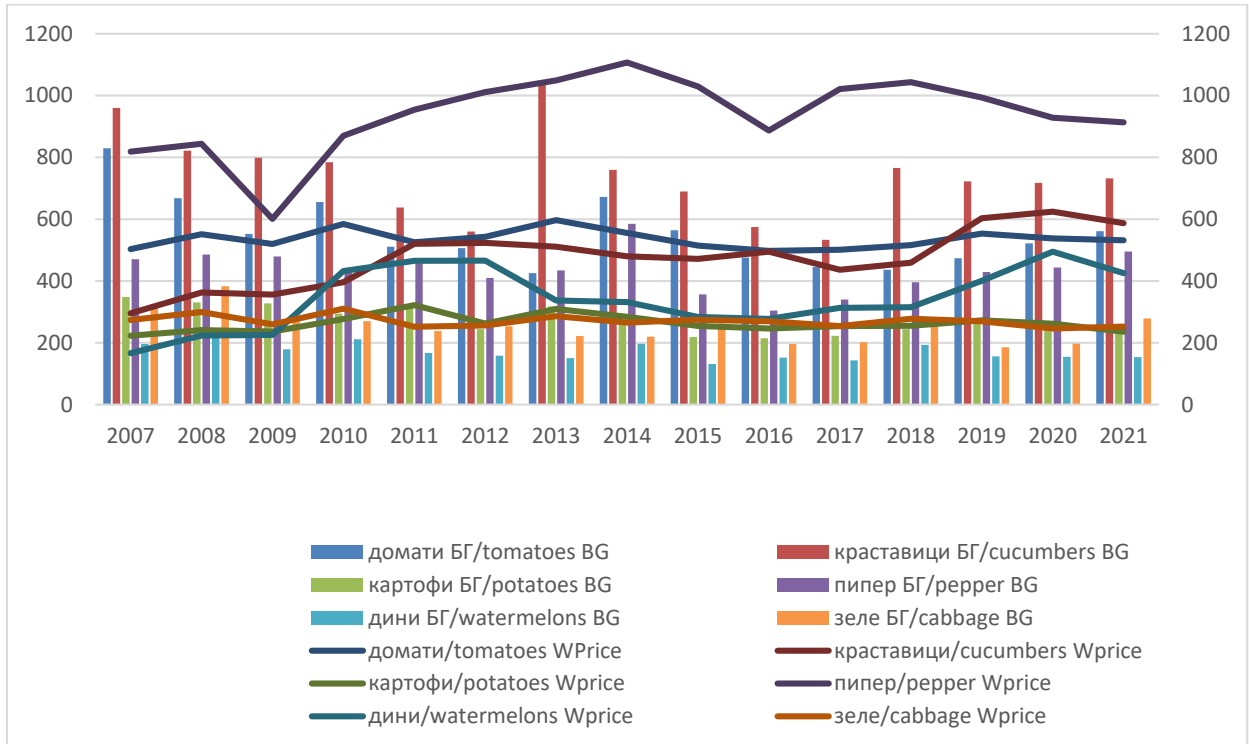
В ценово отношение данните сочат, че производствената цена на тон от избраните зеленчуци у нас за периода 2007 – 2021 г. намалява за всички продукти, докато в световен план се увеличава почти при всички, с изключение на зелето.

Ако проследим този индикатор за 2021 г., се вижда, че при домати и картофите няма твърде голяма разлика в цената на производство у нас и в света – 561 спрямо 531 \$US/тон,

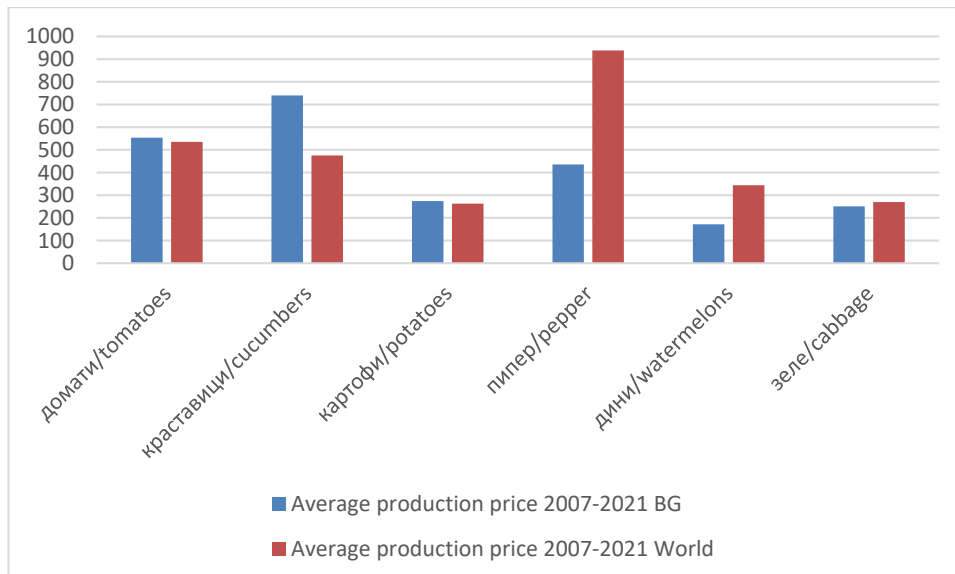
Фиг. 16. Претеглени стойности на потребление на зеленчуци в България и света, кг/човек от населението

Fig. 16. Weighted consumption values of vegetables in Bulgaria and the world, kg/capita of the population
Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

Фиг. 17. Цена на производство на зеленчуци от избраните култури в България и света за 2007 – 2021, \$US/тон
 Fig. 17. Price of production of vegetables from the selected crops in Bulgaria and the world for 2007 – 2021, \$US/ton

Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./
 Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

Фиг. 18. Средна цена на производство, \$US/тон, за 2007 – 2021 г.
 Fig. 18. Average cost of production, \$US/ton, 2007 – 2021

Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./
 Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

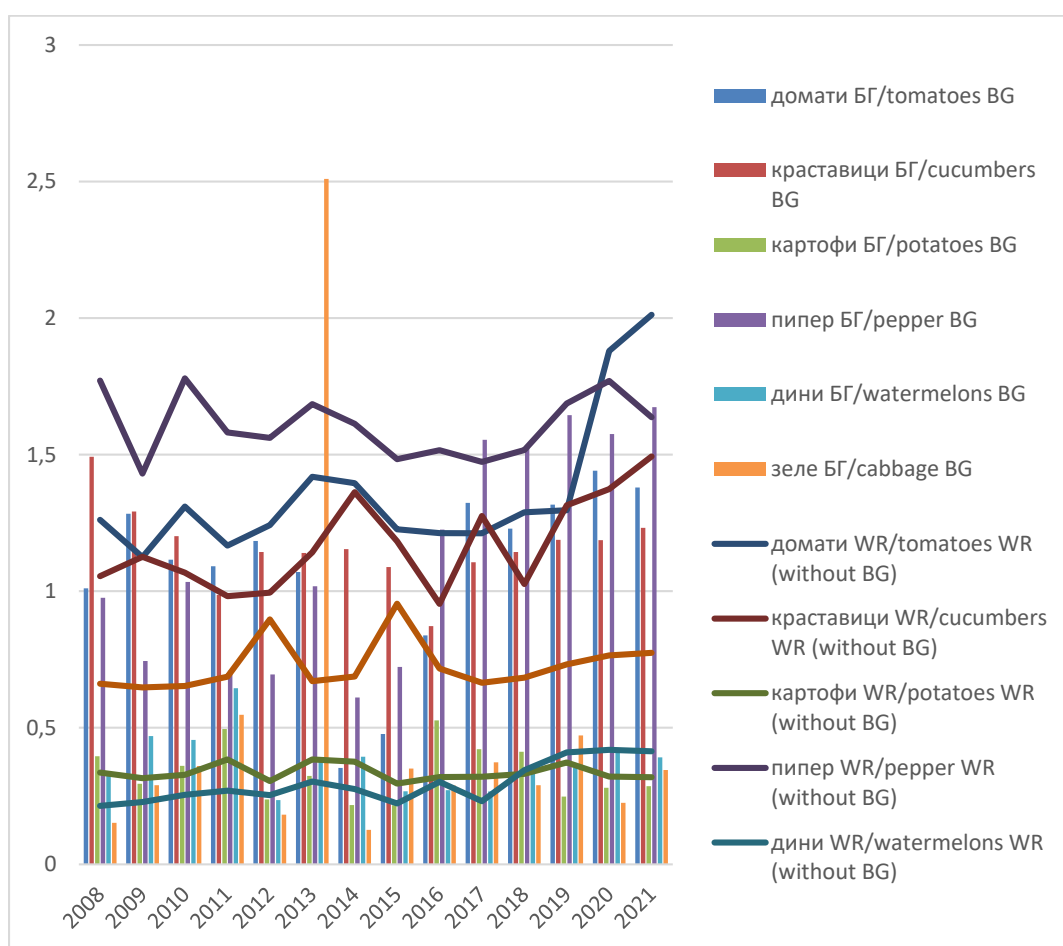
в полза на света при домати, и 235 и 236 за картофите; при краставиците и зелето цените за производство са по-високи у нас, в сравнение със световните – при краставиците 732 към 586 за света; при зелето 279 към 252 за света. Позитивно за България е сравнението в цените на пипера – у нас 495, а за света – 913 \$US/тон, както и за дините – у нас 154 към 426 \$US/тон за света. Това по презумпция би дало конкурентни предимства на българската продукция от пипер и дини на световния пазар, но влияят и редица други фактори.

Ако се вземат осреднените за периода 2007 – 2021 г. цени на производство в България и в света, се вижда, че при пипера, дините и зе-

лето предимство има отново България, докато при домати и картофите разликата не е фрапираща, и единствено при краставиците световната цена е значително по-ниска.

За да бъде един продукт конкурентоспособен, важно е не само производствената му цена да е по-ниска, но и експортната му цена да е по-висока, в сравнение със световните цени.

От графиката се вижда, че при домати световните експортни цени на тон са по-високи от българските почти за целия период, като особено големи са разликите през 2014 г. – 4 пъти; 2015 г. – 2,5 пъти, и през 2021 г. – 1,4 пъти. При краставиците до 2013 г. се на-

Фиг. 19. Динамика на експортна цена на зеленчуци в България и в света, \$US/t, за 2007 – 2021 г.
Fig. 19. Dynamics of the export price of vegetables in Bulgaria and in the world, \$US/t, for 2007 – 2021

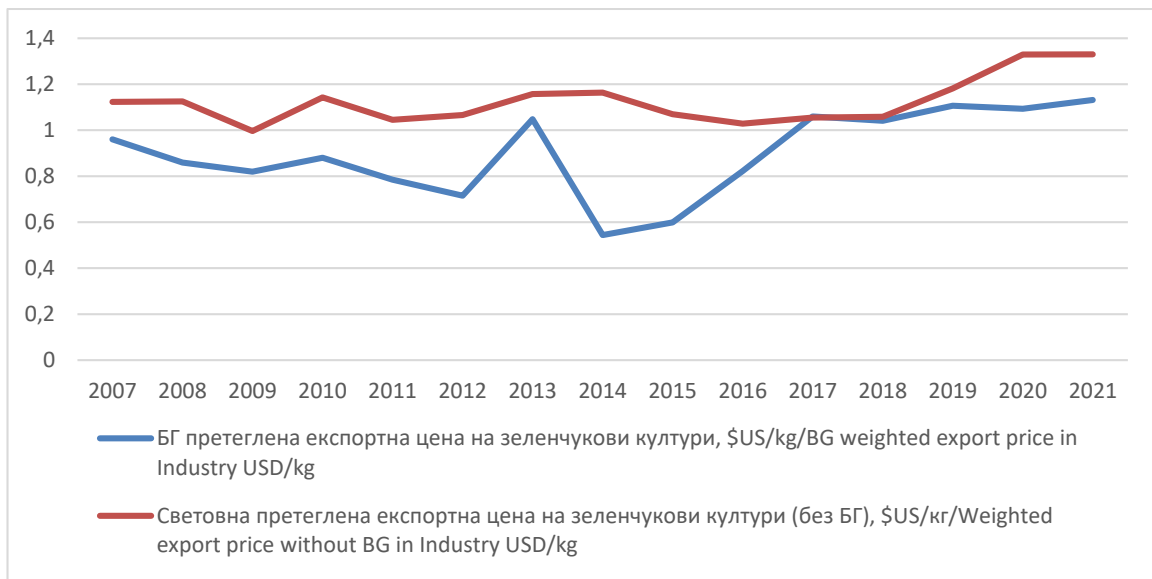
Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./
Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

блюдава противоположната картина – българските експортни цени са по-високи от световните, но след това те се изравняват и до края на периода световните цени превишават, макар и не драстично, българските. При картофите първенството в местата на двете цени се сменят динамично през периода, като най-ясен превес имат българските износни цени за 2016, 2017 и 2018 г. При пипера цените на световния експорт превишават значително (2 пъти през доста години) цените на българския износ, но отново от 2016 г. ситуацията се подобрява, като дори през 2021 г. експортната цена на българския износ на пипер е малко по-висока от цената на световния износ, макар и само с 2,2%. При дините до 2017 г. цените на българския експорт са по-високи от тези на световния, а от 2018 до 2021 – почти еднакви, с минимален превес на световните цени. Световните експортни цени за целия период са по-високи от българските за зеле-то. Данните показват, че по отношение на експортна цена България дори да е имала извест-

ни конкурентни предимства в зеленчукопроизводството за 1, 2 или 3 години от периода, сега почти няма конкурентни предимства, с изключение на дините, почти за целия период, и на пипера за 2021 г.

От данните на следващата фигурата наблюдаваме, че през по-голямата част от изследвания период претеглените експортни цени на зеленчуците в България са под световната претеглена експортна цена, като единствено през 2017 и 2018 г. цените на българския износ са по-високи или почти равни на тези, средно, за изнесените количества на международния пазар.

Сравнително по-близки ценови равнища са отбелязани, освен през 2017 и 2018 г., също и през 2013 и 2019 г., през които цените на експорта от България изостават от световните с 6 и 9%. Най-големи разлики в ценовите равнища се наблюдават през 2014 г. и 2015 г., когато експортните цени на българските зеленчуци са съответно с 53 и 44% по-ниски спрямо световните равнища. Това е характерно

Фиг. 20. Динамика на претеглена експортна цена на зеленчуци в България и в света, \$US/kg, за 2007 – 2021 г.

Fig. 20. Dynamics of the weighted export price of vegetables in Bulgaria and in the world, \$US/kg, for 2007 – 2021

Източник: FAOSTAT database и собствени изчисления по методиката./
Source: FAOSTAT database and own calculations according to the methodology.

при голямо производство и съответно и голямо предлагането на световния пазар. Тъй като дялът на България в търговията със зеленчуци на световния пазар е сравнително малък, това не ѝ позволява да определя световните експортни цени, а напротив – българските експортни цени са до голяма степен зависими от световните.

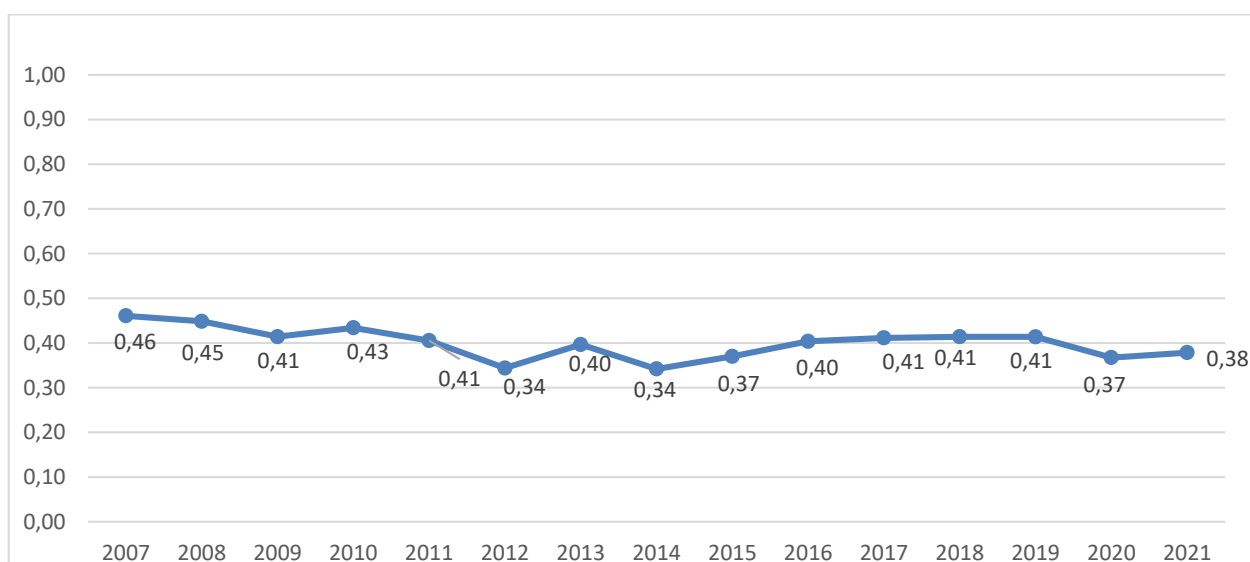
► Оценката на конкурентоспособността при зеленчуците е направена чрез изчисляване на индекса на конкурентоспособността на домати, краставици, пипер, картофи, зеле и дини, които са приети като референтни култури при зеленчуците.

► Изследването показва, онагледено на следващата фигура, за динамика на равнищата на производствената компонента, че темповете на развитие на българското производство на зеленчуци, в сравнение с тези на световното производство, са по-бавни. Стойностите на показателя попадат в диапазона между 0,34 и 0,45, което се тълкува като ниска степен на конкурентоспособност. Сравнено с 2007 г., равнищата на показателя се по-

нижават (единствено през 2007 г. показателят е 0,46 и отговаря на задоволителна оценка), като най-ниски са стойностите през 2012 и 2014 г., като до 2012 и след 2014 г. те се задържат в горната част на най-ниския диапазон на скалата за тълкуване (0 – 21 – 0,45). Това характеризира мястото на сектора като слабо конкурентоспособно на световния пазар.

Индексът на производствената компонента на конкурентоспособност средно за периода 2007 – 2021 г. е на нива около 0,40 и показва отрицателна динамика, което дава основание да се заключи, че страната има проблеми с производствената конкурентоспособност, която е ниска, както и че относителният дял на родното зеленчукопроизводство, както във вътрешното, така и в световното потребление, намалява. Необходими са усилия за увеличаване на производството на зеленчуци у нас и за нарастване на пазарния му дял в световен план.

► Равнищата на стойностната компонента на съставния индекс на конкурентоспособността при зеленчукопроизводството също се

Фиг. 21. Динамика на равнищата на производствената компонента на съставния индекс на конкурентоспособността при зеленчукопроизводството

Fig. 21. Dynamics of the levels of the production component of the composite index of competitiveness in vegetable production

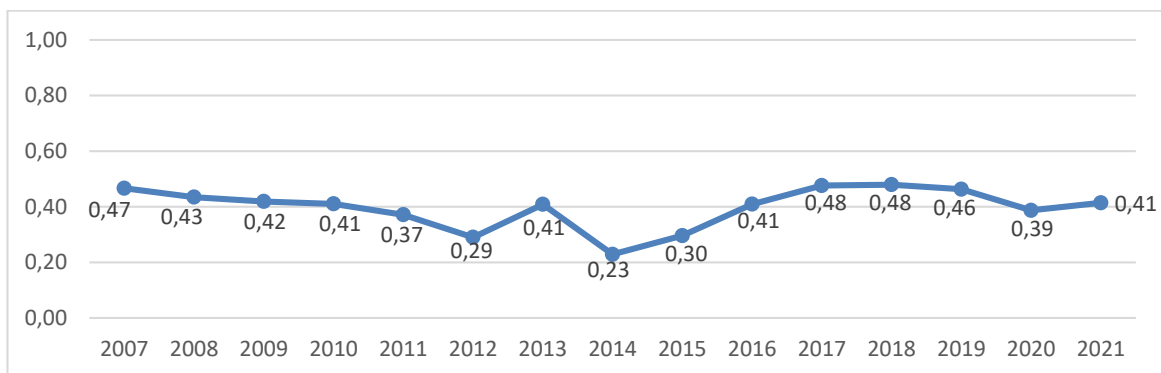
Източник: FAOSTAT database, ITC database и собствени изчисления./
Source: FAOSTAT database, ITC database and own calculations.

движи в рамките на около 0,40, което показва както ниска, незадоволителна конкурентоспособност, но също така и че мястото на страната в производствено и в стойностно изражение е почти идентично. Тази компонента се движи в границите на стойности между 0,23 и 0,48 за периода на изследване. Тези стойности са показателни за сравнително слабите конкурентни позиции, които България заема в световната търговия. Количествените оценки на стойностната компонента показват, че ценовите условия, при които се реализират българските зеленчуци, не са особено добри. Стойностите на индикатора намаляват от 2007 до 2014 г., след което започват да нарастват до 2019 г., но през 2020 и 2021 г. отново бележат лек спад. Това неравномерно и негативно в общи линии развитие на показателя отразява малкия и непостоянен пазарен дял на българските зеленчуци в световната търговия.

Разбира се има известни различия между производствената и стойностна компонента на конкурентоспособността през годините – например през 2014 г. се регистрира рязко понижаване на индекса при стойностната компонента, последвано от плавно покачване, докато производствената се движи доста по-глад-

ко в сравнение със стойностната компонента. Това би могло да бъде обяснено с по-голямото нарастване на производството на зеленчуци у нас, при което продукцията на човек от населението расте по-значително, отколкото растат износьт и експортните цени. Трябва да се отбележи, че индексът на стойностната компонента показва средни и задоволителни стойности не само през 2007 г. (аналогично на производствената компонента), но и през 3 последователни години – 2017, 2018 и 2019 г. През последните няколко години значително нарастват експортните цени на зеленчуците и дори претеглената българска експортна цена от 2017 до 2021 г. превишава тази на претеглената световна цена, което дава известни положителни сигнали за позицията на сектора на международните пазари. Това не омаловажава факта, че българското зеленчукопроизводство има силна ценова конкуренция от вноса и че възможностите за увеличаване на износа реално не са големи, визирайки състоянието и развитието на сектора у нас и конкуренцията от останалите страни.

► Комплексната оценка на конкурентоспособността на сектора на зеленчуковите култури в България на световните пазари я определя като сравнително ниска. Равнищата

Фиг. 22. Динамика на равнищата на стойностната компонента на съставния индекс на конкурентоспособността при зеленчукопроизводството

Fig. 22. Dynamics of the levels of the value component of the composite index of competitiveness in vegetable production

Източник: FAOSTAT database, ITC database и собствени изчисления./
Source: FAOSTAT database, ITC database and own calculations.

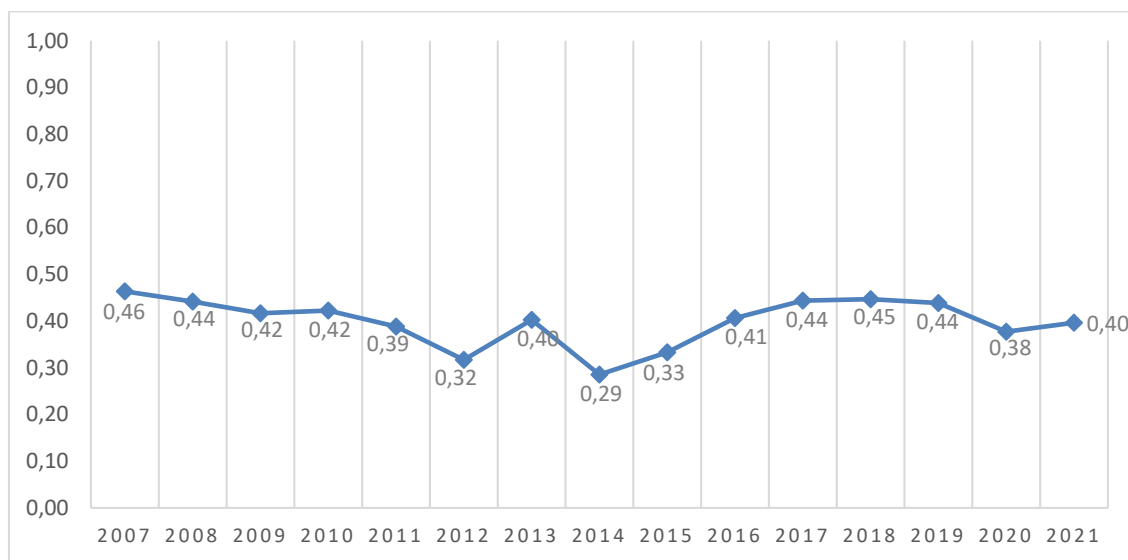
на съставния индекс се движат в диапазона между 0,29 и 0,46, като динамиката е непостоянна за периода. Разглежданият времеви период би могъл да бъде разделен на 2007-2013 г. и 2014 – 2021 г. През първия подпериод тенденцията е негативна, като стойностите на показателя се движат от 0,46 до 0,29, а през втория подпериод се покачват и стигат до 0,44 – 0,45 през 2017, 2018 и 2019 г., за да паднат през 2020 и 2021 г. до 0,38 и 0,40. Динамиката би могла да се определи по-скоро като стагнираща или дори относително негативна както за производството, така и за търговията със зеленчуци. Известно повишаване на конкурентоспособността би могло да се каже, че има единствено през годините 2017 – 2019 г. През този период равнищата на съставния индекс на конкурентоспособност на зеленчуците нарастват ежегодно, най-вероятно в резултат най-вече на увеличеното производство и нарастването на експортните цени на зеленчуците.

Обобщеният индекс на конкурентоспособността при зеленчуците, съгласно приетата методология за неговото изчисляване, е ра-

вен на средно аритметичното между двата съставни компонента. Съответно е на средно ниво от около 0,40.

ДИСКУСИЯ

Получените резултати от изследването потвърждават и допълват оценките за конкурентоспособността на сектор „Зеленчукопроизводство“ в България до 2010 г., извършена от Славова и Атанасова (в Славова и кол., 2011), че „със започването на икономическите реформи на реструктуриране и пазарно трансформиране на селското стопанство през 90-те години на миналия век, ролята и значението на този сектор намалява“. А така също и оценката на конкурентоспособността на сектора до 2017 г., извършена от Иванов (2019), Иванов и Стойчев (2018) и Иванов (2021). Според авторите стойността на съставния индекс на конкурентоспособността при зеленчукопроизводството у нас е ниска (особено през 2012 – 2014 г.), като след това има известно покачване. „Независимо от това, средните равни-

Фиг. 23. Динамика на стойностите на съставния индекс на конкурентоспособността при зеленчукопроизводството

Fig. 23. Dynamics of the values of the composite index of competitiveness in vegetable production

Източник: FAOSTAT database, ITC database и собствени изчисления./
Source: FAOSTAT database, ITC database and own calculations.

ща за периода са ниски, поставят страната на ниво на оценка доста под средните световни показатели, което показва, че страната губи производствени позиции и се явява силно зависима от вноса и външните цени, което е лошо не само за производителите, но и за потребителите“ (Иванов и Стойчев, 2018).

Иванов (2019, 2021) и Попов (2023) в техни изследвания още веднъж подкрепят вече посочените твърдения. Според тях, българското производство на зеленчуци е ниско конкурентоспособно както в производствен, така и в стойностен аспект на международния пазар (с някои изключения като пипера например, при който България изнася на цени по-високи от световните експортни цени през 2021 г., и на дините – при тях цените са почти изравнени или в полза на българските). Въпреки благоприятния климат и природни дадености у нас, както и на традициите ни в производството на зеленчуци, секторът влошава пазарните си позиции и динамиката на конкурентоспособността е по-скоро негативна. Авторите идентифицират някои от най-важните причини за свиването в сектора с намаляване на размера на площите и броя на стопанствата; разрушаване и в резултат липса на напоителни системи; необходимост от интензивни вложения; закъсняло подпомагане от страна на държавата по линия на въведеното от 2015 г. обвързано подпомагане и др. Политиката на допълнително подпомагане в сектора все пак изиграва известна положителна роля и довежда след 2015 г. до възстановяване на част от площите при подпомогнатите зеленчуци и за известно стабилизиране на производството. Това до определена степен допринася и за спиране или намаляване темпа на спад в конкурентоспособността, дори и до постепенно доближаване до средните за света равнища на производство и добавена стойност в някои години. Развитието на зеленчукопроизводството е повлияно до голяма степен от прилаганата политика на подпомагане в земеделието, която през последните години дава резултат чрез постепенно преодоляване на спада в производството и за увеличаване на площи-

те. Въпреки тези положителни промени през годините след 2015 г., авторите заключават, че България „е загубила в исторически план своето традиционно място на световния пазар на зеленчуци,... което се дължи на вътрешните проблеми в сектора и неспособността му да предложи продукция на конкурентна цена“ (Институт по аграрна икономика, 2020). Доклад „Анализ на селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост. SWOT анализ“). Също така и че „зеленчукопроизводството демонстрира сравнително недостатъчна степен на използване на нови технологични решения, свързани с производствената и пазарна реализация, дребния характер на производителите, външния натиск, напоителни полета и т.н.“; и че средните добиви от един хектар са едни от ниските в ЕС.

Изследването ясно идентифицира повишаване на вътрешното потребление на зеленчуци у нас, както и зависимостта на страната ни от вноса за неговото задоволяване, което е сигнал за ниска конкурентоспособност на сектора. Бъдещото развитие на сектора и повишаването на неговата конкурентоспособност ще зависи от множество фактори, в това число и от това доколко зеленчукопроизводителите ще могат да бъдат гъвкави и да се приспособят за постигане на новите екологосъобразни цели на политиката; доколко ще могат да отговорят на съвременните тенденции в земеделското производство – дигитализация, екологично/биологично земеделие, нови технологични решения, в т.ч. и между-секторни подходи, адресирани не само към производството и потреблението, но и към здравето на хората, растенията, животните и околната среда (Chidawanyika, Fr. et all., 2023).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването показва, че през периода 2007 – 2021 г. индексът на конкурентоспособност на зеленчукопроизводството (домати, краставици, пипер, зеле, картофи и дини) у нас не само е нисък, но и в динамика нама-

лява – от 0,46 през 2007 година до 0,40 през 2021 г. Най-ниски са нивата му през 2014 г. – 0,29, а най-високи – през 2007, 2017, 2018 и 2019 г. Средните нива за изследвания период са сравнително ниски и определят ниската степен на конкурентоспособност на сектора на зеленчуковите култури в България на световните пазари. България губи позиции в производството на зеленчуци, като същевременно се засилва зависимостта ѝ от вноса и външните цени. Това е негативно и за производителите, и за потребителите. Секторът на зеленчукопроизводството е сред уязвимите сектори на българското селско стопанство, като трайните негативни тенденции на намаляване на площите и производството се проектират в неспособността да се задоволяват потребителските нужди у нас от родно висококачествено производство.

Все пак, макар и много слабо, делът на българското производство на зеленчуци във вътрешното и световното потребление се повишава, което до известна степен е положителен сигнал и свидетелство, че въпреки сравнително ниската конкурентоспособност на сектора, съществува относителна възможност за увеличаване на пазарното присъствие на българските зеленчуци, както и за получаване на по-висока добавена стойност. За нейното реализиране обаче се изискват сериозни усилия от страна на производители и политика. Още повече усилия са необходими, за да се развива секторът в унисон с приоритетите, поставени от ОСП за следващия програмен период.

ЛИТЕРАТУРА

Chidawanyika, F., Muriithi, B., Niassy, S., Ouya, F. O., Pittchar, J. O., Kassie, M., & Khan, Z. R. (2023). Sustainable intensification of vegetable production using the cereal ‘push-pull technology’: benefits and one health implications. *Environmental Sustainability*, 6(1), 25-34. <https://link.springer.com/article/10.1007/s4239-023-00260-1>

Georgieva, T., Tsotsorkov, L., Galev, T., Gancheva, N., Stefanov, R., Tsanov, M. (2014). Analysis of the

competitiveness of the Bulgarian economy. Center for the Study of Democracy, C. (Bg).

Ivanov, B. (2019). Sector “Vegetable production”. In: Ivanov, B., Popov, R., Mitova, D., Toteva, D., Stoychev, V.: Competitiveness and impact of direct payments in agriculture, IAE-Sofia, Avangard Prima, 82-85, Sofia. (Bg).

Ivanov, B. (2021). Development, competitiveness and priorities of Bulgarian agriculture, IAE, ISBN: 978-954-8612-35-7, Sofia, (Bg).

Ivanov, B., Dimitrova, D. (2018). Forecasts for the development of vegetable production. Center for Economic Analyzes in Agriculture (CAPA) at IAE, Sofia. (Bg).

Ivanov, B., Popov, R., Malamova, N., Mitova, D., Kirovski, P., Toteva, D., Sokolova, E., Stoychev, V. (2016). Sustainable functioning of the food chain. Research project HTAI-133, IAE, SSA, 2015 – 2016, Sofia. (Bg).

Ivanov, B., Stoychev, V. (2017). Index of Competitiveness in Dairy Cattle Breeding. Compendium of SSA Reports, Avangard Prima, pp.151-161, ISBN 978-619-160-815-7, Sofia. (Bg).

Ivanov, B., Stoychev, V. (2018). Agricultural Competitiveness Research. Challenges for agribusiness and rural areas. Collection of reports, pp. 48-62, UNSS, Sofia, (Bg). <https://www.cceol.com/search/book-detail?id=687658>

Latruffe, L. (2010). Competitiveness, productivity and efficiency in the agricultural and agri-food sectors. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No.30, OECD Publishing [Online]. Available from: <http://dx.doi.org/10.1787/5km91nkdt6d6-en>

Martin, L., Westgren, R., & van Duren, E. (1991). Agribusiness competitiveness across national boundaries. *American Journal of Agricultural Economics*, 73(5), 1456-1464.

Negroponte, N. (1995). Being Digital. N.Y.

Popov, R. (2023). Status and forecast for the development of vegetable production in Bulgaria until 2027. In: Ivanov, B., Popov, R., Mitova, D., Harizanova-Metodieva, Tsv., Toteva, D., Sarov, A., Dimitrova, D., Mikova, R., Marinov, P., Mitov, A., Stoychev, V., Fidanska, B., Krystev, V., Gandeveva, R., Petrov, D.: Possible scenarios for the development of Bulgarian agriculture and rural areas until 2027, IAE, Sofia, 26-36, (Bg).

Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review March-April 1990, pp 73-93.

Slavova, Y. (2011). Competitiveness of vegetable production. In: Slavova, Y., Atanasova, M., Kovacheva, Tsv., Koteva, N., Bachev, H., Mladenova, M., Malamova, N., Petrova, I., Kyneva, K., Mitova, D., Ivanov, B., Mitsov, V., Pantaleeva, D. (2011). “Competitive opportunities of the agricultural sector”. Agricultural Academy, pp. 77-84, Sofia, (Bg).

FAOSTAT database. <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
Institute of Agrarian Economics. (2020). Report “Analysis of Agriculture and the Food Industry. SWOT analysis”, p. 519, Sofia (Bg). <https://www.mzh.government.bg/bg/obsha-selskostopanska-politika-2021-2027-g/tematichna-rabotna-grupa/>

ITC. <https://intracen.org/resources/data-and-analysis/trade-statistics>
Ministry of Agriculture, Agrostatistika, 2007 – 2021.
NSI. Average consumption of basic food products per person in the household, 2011 – 2022.

Постъпила – 10 май 2023 г.; Одобрена – 12 юни 2024 г.; Публикувана – септември 2024 г.